

Adatok a mezőségi magyar hímzés ismeretéhez

2.

Aranykút, Keszű, Kolozsborsa, Magyarpalatka, Mezőköbölkút, Pusztakamarás, Vajdakamarás és Visa hímzései

A gyűjtemény Kolozs megyéből való hímzései közül a Vajdakamarásról származók (1—8. kép) is sok tekintetben kapcsolódnak az előbb bemutatott hímzescsoporthoz. A vajdakamarási hímzések csoportjára is jellemző az, amit egyébként az északi Mezőség hímzéseinek összességére vonatkozóan is megállapíthatunk, hogy t. i. magában foglalja mind a kötött technikájú (keresztöltéses és vagdalásos), mind pedig a szabadrajzú, különlegesen mezőségi öltésmóddal dolgozott mintákat.

Az említettek közül az 1. képen egy derekaljvégről való hímzést mutatunk be; ennek hossza 97 cm, szélessége 20.5 cm. Ebből a közép minta szélességére 14 cm jut, a két mesterkecsfokra pedig együttvéve 7 cm. A közép minta eredetileg a kalotaszegi és torockai keresztöltéses hímzéseken is gyakori átlós minta ismétlődéséből adódhatott, itt azonban már világosan észlelhető a középtengely kialakulásának kezdete, s ezzel a díszítványok elváltoztatása is. A mintához szervesen hozzá nem tartozó, közbeékelte kisebb négyszögek a térkitöltés célját szolgálják. A középen vízszintes irányban továbbnövesztett mintarészlet a kialakuló középtengely kezdetére mutat. A nagyobb hímzésfelületeket a szokásos módon kivarratlanul hagyott kockákból összetevődő mintával bontják meg, s ezek a középső virágon apró rózsácskákat alkotnak. A mesterke a Mezőségen gyakori aprólékos, finom mustra; ezt a középsőtől tört vonal választja el. A piros pamuttal hímzett munka, a behímzett felirat szerint, a Szabó Rózái volt.

A 2. kép mintája, az előzőhöz hasonlóan, szálánvarrott öltéssel készült, ugyancsak piros pamuttal (mérete 55×21 cm). Mesterkéje — amint ezt középtengelyes elrendezésű mezőségi mintáknál gyakran megfigyelhettük — hiányzik, illetőleg beleolvadt a közép mintába. Mert kétségkívül a valamikori mesterke maradványának tekinthető a virágbokor középső, makkos díszítványéhez szervesen odaillesztett kisebb elem. Maga a közép minta — úgy látszik — a Mezőségen eléggé ismert és kedvelt volt, mert e gyűjteménybe Búzáról is került két nagyon hasonló példány (Ezekről későbbben szólunk). Érdekes, hogy a szilágysági hímzések között is előfordul¹ ugyanez a rajz és szerkezet. Valamennyi ismeretes példányon ugyanilyen, kissé vasos, kevésbé tagolt megfogalmazásban szerepel. Valószínű, hogy a középtengely csak utólag, a minta hosszabb alakulásmenete folyamán ékelődhe-

¹ Közzöltük id. munkánk 29. ábrájaként (A Néprajzi Múzeum Értesítője, XXXIII, 10).

tett a tükörképszerűen elhelyezett virágbokrok közé s ez okozhatta az alsó levelek értelmetlenné torzulását, elrajzolóását.

A mezősegi hímzésekre jellemző, keskeny mesterkét látunk a 3. kép mintáján is (A hímzés mérete 51×20 cm; ebből 15 cm esik a középmenta szélességére, s egy-egy mesterke-csíkra mindössze 2,5 cm). A minta maga Erdélyben nem ritka. Ismerjük olyan elrendezésben is, amelyen nem két, hanem három egymásfeletti sorban ismétlődnek ezek a dúsan tagolt, részletező kidolgozású négyszögek s a közibük ékelődő, hosszúkas elemek. Ez utóbbiak is valamikor mértánias díszítményből alakulhattak. A magyar népi hímzőművészet alakulásmenetének egyik jellemzője, hogy a mértánias díszítményekből a hosszas gyakorlat során növényi mustrák fejlődnek, s e folyamat egyik állomásának tekinthetjük e vajdakamarási hímzést is. Egy nagyon hasonló mintát Holtmarosról közöltünk,² annak azonban, — alighanem szász hatásra — lényegesen szélesebb a mesterkéje. A 3. kép hímzés-mintája is szálánvarrott öltéssel, piros pamuttal készült, csak a tulajdonjegyet varrták bele feketével. Igen aprólékos, finom munka. A minták vándorlására s a kolozs- és szolnokdobokamegyei hímzések összefüggésére jellemző, hogy ez a hímzés Cegén vásároltatott, Csizmadia Sándorné Vida Kati vajdakamarási születésű asszonytól.

A 4. kép hímzése lepedőszélt díszíteti. Hossza 153 cm, szélessége pedig 31 és 37 cm között váltakozik (A középmenta 19 cm, a mesterke pedig 6—9 cm széles). Egyike ez a Mezősegen igen ritka negatív-hatású mintáknak, az egyes felületek belsejében hímzetlenül hagyott S-alakú elemet azonban másutt is látjuk. A hímzés szálánvarrottal készült részei kék, a vagdalásosak pedig szokás szerint fehér pamuttal dolgoztak. Különös, hogy a két mesterke-csík nem azonos, ami azonban talán abban leli magyarázatát, hogy lepedőszéleken nagyon gyakran csak egyetlen (alsó) szegélycsíkot látunk, s a felső csík teljesen hiányzik. Így tehát nem zavarhatta a hímző részarányosság-érzékét a két mesterke-csík különbözősége. A felső mesterke aránylag nagy virágbokrai közé még egy-egy apró díszítményt is helyeztek. A vagdalásos hímzésrészeket — mint hasonló, kétféle technikával hímzett más mezősegi példányokon is látjuk — mindig a színes pamuttal varrottak közé helyezik; evvel a váltakoztatással kellemesen bontják meg a felület egyhangúságát. Ezek a vagdalásos felületek, illetőleg lyuksorok teszik, hogy még oly tömört mintázatú hímzések sem hatnak soha zsúfoltnak, holott egyszínű munkák, illetőleg ugyanilyen mintának keresztöltéses technikával való kidolgozása esetében a szemlélőre kétségtelenül így hatnának.

Evvel a mintával csaknem azonos a gyűjteménynek egy másik (106-os jelzésű) ugyancsak Vajdakamarásról származó példánya. Ez annyiban különbözik az itt bemutatott munkától, hogy a vagdalásos sorokból nem kettő, hanem három ékelődik a piros keresztöltéses (szálánvarrott) részek közé. Sajátossága ezenfelül, hogy a mesterke már hozzátapadt a középmentához, de még nem olvadt szervesen bele. Ennek a mintának mérete 59×23 cm; tulajdonjegyet is varrták bele.

² Uo. 88. á.

Székelyföldi „fenyőágas“, vagy az odaváló és kalotaszegi „cserelevelés“ mustrákra emlékeztet az 5. kép hímzésmintája. Itt azonban már közép-tengely választja szét a szerkezetileg még összefüggő díszítmenyrészeket. A mesterkét (ez mindössze 3 cm, míg a közép minta 9.5 cm széles és 55 cm hosszú) zeg-zugvonal választja el a közép mintától. Piros fonállal, igen aprólékosan keresztöltéssel (szálánvarottal) hímzett, részletező, finom munka; ennyiben hasonlít a székelyföldiekhez.

A Vajdakamarásról e gyűjteménybe került szabadrajzú minták közül az a hímzett terítő, melyet a 6. képen mutatunk be, sok tekintetben különleges. Már szokatlanul kis mérete (58x45.5 cm) révén is kiválik a szabványos parasztabroszok sorából. Még inkább elkülönül mintázatánál fogva. Merőben szokatlan középrése a református templomok XVII—XVIII. századi úrasztali terítőinek közepén gyakori díszítmenyekre emlékeztet, s valószínűleg ezeknek utánérzéseként keletkezett. Ezeken az úrasztali abroszokon (ezeknek méretéhez is közeláll a vajdakamarási terítő) középütt feliratos hímzésű karikát, vagy virágkoszorút, s belsejükben egy-egy nagyobb díszítmenyt látunk. Az a négy különös alakú elem, amelyet itt a karika belsejében látható, bőségszarura emlékeztet; a karika külső pereméből kinövő háromszirmú virágok a mezősegi hímzéseken gyakori díszítő-elemek. A terítő négy sarkából a közép felé növe díszítmeny sem egyéb a régi úri hímzéseinken s az úrasztali terítőkön annyira általános részarányos virágmintának elrajzolt, vaskossá lett másánál. A végükből kinyúló háromszirmú virág azonban újra jellemzően mezősegi. Még inkább a helyi ízlés letéteményese az a szegélyfűzér, melynek változataival több más — alább tárgyalandó — mezősegi abroszon találkozunk. Ezen a vajdakamarási terítőn tehát érdekes módon keverednek régi úri munkáknak a nép ízlése szerint elváltoztatott másai és a helyi hímzésstílus elemei. Piros pamuttal, mezősegi öltésmóddal hímzett, a szélein a csomózott rojt piros, fehér és kék színű.

A 7. és 8. képen ugyanannak a különös, a Mezősegen kívül ezideig teljesen ismeretlen hímzésfélének két változatát látjuk. E minták fejrédit testvérét, amelyen ezt a két, vízszintes irányban elhelyezett, talapzattal egymással szembefordított cserépből kinövő virágbokrot láttuk, már korábban bemutattuk.³ A mesterkecsik, mint a fejrédin, a vajdakamarási hímzéseken is hiányzik. Egyazon típusnak két ennyire különböző, ugyanazon községből előkerült változatát már csak azért is érdekes összehasonlítanunk, mert ezek a minta alakulástörténetek más-más mérföldkövei. A két munka közül a 7. kép mintája gondos megrajzolás s a részletek eléggé ép és felismerhető alakja révén közelebb áll a feltehető úri mintaképhez. Különösen a virágcserepek (vázák) alakja változott feltűnő kis mértékben s nagyjából megmaradt az egyes elemek közti arány is. Feltűnő és a hímző szándékosan, tudatosan változtató törekvésére jellemző, hogy a mintát a helyi gyakorlatnak, ízlésnek megfelelően úgy rendezte el, hogy teljesen kitöltsön egy széles csíkot. Ennek a törekvésnek tulajdonítható a két oldalvirágnak, illetőleg száraiknak a közép felé való visszahajlítása, valamint a hímzés szélén, kétoldalt odaillesztett s a mintához nem tartozó két-két kehelyvirágnak (tulipánnak) elhelyezése. Ugyancsak térkitöltő szerepe van a cserépből a minta

³ Vö. az 1. rész 11. kép.

közepén felfelé, illetőleg lefelé növe kehelyvirágoknak. A virágokat — mint azt a fejrődi példányon is láttuk — itt is helyenként pontsorok veszik körül; ez nyilván a szirmokat helyettesíti. Az oldalsó nagy virágot itt is külön kerettel növeli a hímző. A szárok vastkossága, a részletek hiánya az elnépiesedés-beszédes bizonyítéka; ez a minta hosszabb helyi alkalmazására, gyakorlata-ra vall. A 8. képen látható mintán az elváltoztatások még sokkal nagyobb mérvűek, bár az egy csíkba rendeződés nem történt meg. A középső virágvázák már a felismerhetetlenségig eltorzultak, a közöttük felfelé és lefelé növe virág még jobban megnőtt, s a mintának lehangsúlyosabb részévé vált. A mintát itt tehát már teljes szétesésében látjuk; a hímző már nem volt figyelemmel a díszítmények alakjára, rajzára. Az előbbi munkát a szokásos mezőségi öltésmóddal varrták, itt laposöltéssel töltötték ki a felületeket. Kétségtelen azonban, hogy az utóbbi hímzésen nemcsak egy valamikori mintaképtől való eltávolodást, hanem egyben egy másfajta szépségeszmény felé való közeledést is megfigyelhetünk. A szárok tekervényes, mozgalmos vonalvezetése, a számtalan elszórt petty villódzása annyi könnyedséget, elevenséget, mozgást fejez ki, hogy mellette a másik hímzés mintája merevnek, vaszkosnak, nehézkesnek tetszik. A két hímzés mérete azonban természetesen nagyon hasonló: a 7. képen látható 58x29 cm, a 8. képen lévő 56x28 cm; mindkettőt pirossal, a felsőt sötét-borvörös gyapjuval,⁴ az alsót vörös pamut-tal varrták ki.

A gyűjteményben V is a község négy hímzéssel szerepel, olyan darabokkal, melyeknek bizonyosága szerint ebben a faluban is ismerték a Mezőségen általánosan kedvelt és használt típusokat, mind a kötött technikájú, mind a szabadrajzú mintákat. A 9. képen látható, piros pamut-tal és keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég mérete, arányai a mezőségi munkákon szokásosak; a hímzés-csík hossza 61, szélessége 28 cm, s ez utóbbiból 4.5 cm jut egy-egy mesterke-csíkra. A minta az az országszerte jól ismert, eredetét tekintve renaissancekori füzérminta, amelynek középső nagy virágai változó állásúak. Szokatlan a minta megfogalmazásában az, hogy az indák, virágok hímzett részein oly sok a felületmegbontó, apró minta. Ilyenszerű gazdag és változatos negatív-minták a magyar néprajzi területen nem szokásosak. A minta körvonalai kevéssé tagoltak, s a részek széthullásának első nyomai itt is fellelhetők. Az a két kisebb, szárvégből kinövő oldalvirág, mely mintánkon már levált a füzérről, eredetileg abból nőtt ki, mint azt másutt, épebb változatokon megfigyelhetjük.

Ugyancsak hímzetlenül hagyott felületek bontják meg a 10. kép mintájának nagyobb díszítményeit. Ez a minta egyébként Erdély más tájain is előfordul, hasonló a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, a Felső-Marosmentéről (Disznajórról) már közöltünk.⁵ Azok a lényegtelen eltérések, amelyekben a visai minta a disznajóitól különbözik (például, hogy az elemek itt már kissé szétlództak), nem mondhatók jellemzően helyi sajátosságnak. De az, hogy a mezőségi munkának keskenyebb, apróbb a mesterkéje (17 cm széles csíkja mellett mindössze 3 cm a középminta; az egész minta 56 cm hosszú), ez már határozottan helyi jellegűnek látszik, hiszen a felsőmarosmenti hím-

⁴ A 7. képen lévő minta jobboldali díszítményének halványabb árnyalatú részét, nyilván csak az egyöntetű anyag hiánya miatt, világosabb piros gyapjúanyaggal varrták ki.

⁵ Id. munkánk 101. ábrája.

zésnek aránylag jóval szélesebb a mesterkéje.⁶ Feltűnő itt a mesterkét a középmentától elválasztó csíknak különös fogazottsága. A hímzés elkészítéséhez fekete pamutot használtak és keresztöltéssel (szálánvarottal) dolgoztak.

A 11. képen bemutatott visai hímzésnek nem annyira mintája, mint inkább színe az, amely elkülöníti az itteni munkáktól: elkészítéséhez bizonyára növényi festőanyaggal színezett, liláspiros gyapjúfonalat használtak. Az ismétlődő, nem részarányos virágágak egymásmelléhelyezéséből adódó minta a mezőségi hímzéseken nem ritka, hasonlók Vicéből kerültek a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe.⁷ Ez utóbbiak közül különösen a 92,042 lt. számú hasonlít részleteiben is a visai példányhoz; ezzel abban a tervezési sajátosságban is egyezik, hogy csak egyik szélén, az alsón van lezáró mesterke-csíkja; ennek szélessége 7 cm (A hímzés mérete 62×26 cm). A minta egyébként XVII—XVIII. századi törökös jellegű úrhímzéseink elnépiesedett változata;⁸ némely részlete, mint pl. a kettős hullámvonallal körülvart szár, több más mezőségi hímzésről ismeretes, tehát helyi sajátosság. Egyes térkitöltő díszítőelemek, amelyek mintegy magukban állanak és nem kapcsolódnak a mintához, ehhez valamikor talán szervesen hozzátartoztak, s csak későbbben váltak le, a minta széthullása folyamán. — A hímzést piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal a szárat és a körvonalakat láncöltéssel varrták ki.

A 12. képen látható párnavéghímzés mesterkenélküli (Hossza 51, szélessége 19 cm). Keresztöltéses, illetőleg szálánvarrottas mintájának besorolása, elrendezése tisztára mértani, s a díszítőelemek maguk is részben ilyen jellegűek még, de a mérv négyszögekből kiinduló átlók már közelnek a „fenyőágas“ mintához. Itt tehát újra mértanias elemeknek növényi díszítőelemekké való átalakulását figyelhetjük meg. E mintához nagyon hasonló, ugyancsak mesterkenélküli hímzést Holtmarosról közöltünk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből;⁹ ugyanott megjegyeztük, hogy maga a minta a gyimesi csángók mintakincsében igen gyakori, de az ottani hímzésmodorban, illetőleg öltéstechnikával készül. A visai mintának különlegessége színezésében van: piros és fekete fonállal hímezték oly módon, hogy a sarokra fordított négyszögek felületeit vízszintes sorokban haladva váltakozó színnel varrták ki: a középső sort pirossal, a másik kettőt feketével. A fenyőágas mintaelemeket átlós irányban váltokozva vagy piros vagy fekete pamuttal hímezték (A kétszínű hímzés a lenyomat halványabb és erősebb fekete nyomásában valamennyire visszatükröződik). A négyszögek sarkán lévő egymástól elhajló páros kereszt-elemek mind pirosszínűek. A színekkel való változatosság-tételhez hozzájárul az is, hogy a sarkokra állított négyszögekben lévő négyzet és benne

⁶ A Felsőmarosmentén a mesterke alapsíkja szélesebb mintázott szallaggá nő, éppen ezért a mezőségi hímzéseken csak egyszerű lezáró-díszként ható mesterke ott szinte az egész mintának önálló, vagy legalább is az egyenrangúság felé törekvő részletévé válik.

⁷ Uo. 44. és 45. ábra.

⁸ L. ehhez bővebben *Palotay Gertrud*: Oszmán-török elemek a magyar hímzésben. *Bibliotheca Humanitatis Historica* VI. Budapest, 1940. 47. 1. és 177. á.

⁹ Id. munkánk 95. ábrájaként.

az átlós irányba fektetett kereszt-díszítés a nagyobb négyszög fekete alapja esetén piros, viszont piros alap esetén fekete pamuttal varrott.

A gyűjtemény magyar palatkai hímzései oly változatosak, sokfélék, mint eddig egyetlen, itt képviselt község munkái sem. A kötött technikájú, keresztöltéses (szálánvarrott) munkák közül a 13. képé különösen a Székelyföldön kedvelt, de egész Erdélyben ismeretes, mértanias minta (Mékelyre: hossza 58, szélessége 18 cm, a középcsík 13.5, egy-egy mesterke pedig 2 cm széles). A magyarpalatkai hímzés abban különbözik székelyföldi társaitól, hogy náluk tömöttebb, sűrűbb, bár hasonlóan aprólékos, finom hímzésű. A felületek tömörségét itt is hímzetlenül hagyott négyzetekkel igyekeztek megbontani oly módon, hogy ezek maguk is mintát: kis keresztet alakítanak. A mesterke itt is a Mezőségre jellemzően keskeny, a középcsík mintájánál jóval tagoltabb, részletezőbb, levegősebb, szinte csipkeszerű. A mesterke-minta elrendezésében még teljesen független a középmintától. — Piros pamuttal keresztöltéssel hímzett.

A 14. és 15. kép ugyanannak a mintának szálánvarrottas (keresztöltéses) kivitelű, csak kevésé eltérő változata. A két mintát egymással összehasonlítva azt látjuk, hogy a 15. képen lévön kissé elkeskenyítve varrták az előbbin is szereplő ismétlődő díszítményeket, s a közöttük fennmaradó felületet két-két kisebb térkitöltő elemmel; keresztellett igyekeztek kevésbé feltűnővé tenni. A díszítmény maga sokhelyütt ismeretes, de ami e mintákon eltér a szokásos mezőségi keresztöltéses munkák hímzés módjától, az az a sok apró kacs, mely szinte elborítja a minta körvonalát, ezzel enyhítve a formák merevségét. Hasonló Holbein-öltéses kiágazások, kiszögellések magyar területen csak a Rábaköz ugyancsak keresztöltéses párnavégein, lepedőszélein szokásosak.¹⁰ — A két hímzésnek még a mérete is csaknem azonos: az első 60×19 , a második 61×19 cm, s mindkettőnek középmintája 12, mesterkecsíkja pedig 3 cm széles. A felső képen láthatón a mesterke-minta igazodik a középcsík hímzésstílusához, amennyiben a varró itt is kiágazó kacsokat illesztett a díszítmény kiszögelléseihez. Ez a minta egyébként is, művészi szempontból, megtervezését, egyöntetűségét nézve, tökéletesebbnek mondható társánál. Hogy a két hímzés közül melyik a korábban készült, természetesen nem tudjuk ennek alapján eldönteni, de lehetségesnek tartjuk azt is, hogy egyidőben születtek és csupán a hímző egyéni készségeinek, adottságainak különbözősége eredményezte az említett eltéréseket. — Piros pamuttal hímzettek.

A magyarpalatkai keresztöltéses hímzések előkelő képviselője a 16. képen bemutatott abrosz (Mérete 138×133 cm). Két szélből, horgolt csipkével toldották össze és azzal is szegélyezték. A mintát fekete pamuttal, szálánvarrott öltéssel hímzettek. A terítő négy sarkába kissé merev, részarányos, makos díszítményű mintát illesztett a hímző, s a két hosszanti szél mentén keskeny szegélycsíkot is helyezett el. A gyűjtemény egy másik — a továbbiakban közlendő — mezőségi abroszán is azt látjuk, hogy annak csupán két szembenfekvő oldalát díszítették hímzett szegéllyel, a másik kettőt üresen hagyták. Ennek az eljárásnak talán valamilyen gyakorlati oka is lehetett, ezt

¹⁰ Vö. Rábaközi hímzések (Magyar Népművészet I.) összeállította Báltay Zsigmond. Budapest, 1924. 2, 9, 12, 15. tábla.

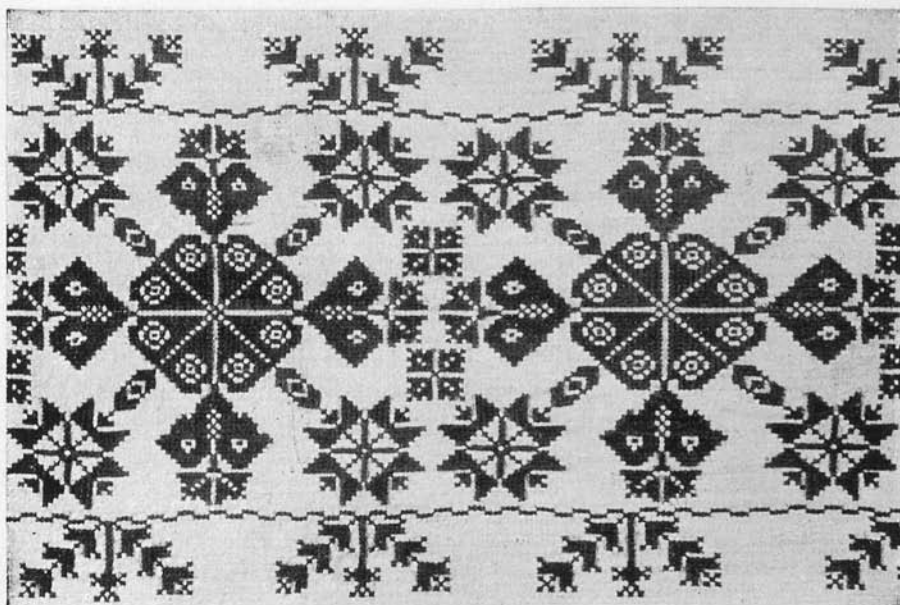
azonban nem ismerjük. Az abrosz egész felületét betöltő minta kétféle, egy nagyobb és egy kisebb díszítőelem szabályos közőkben való ismétlődéséből adódik. E kétfajta díszítőelem elrendeződése és a térben való eloszlása rokon a gyűjteménynek azzal a válaszüti abroszával, amelyet korábban már bemutattunk.¹¹ A nagyobbik elem az a forgórózsaszerű díszítőelem, mely az erdélyi magyar paraszthímzéseken elég gyakori és török hatásra XVII—XVIII. századi erdélyi úrihímzéseinknek egyik kedvelt mustrája; ez szabadrajzú megfogalmazásban ma is szép számmal található református templomok úrasztali terítőin.¹² A terítő közepén lévő minták szabálytalansága alighanem onnét ered, hogy a két vászonszélét akkor illesztették össze, amikor már hímzettek voltak. Az abrosz egyik szélére ezt a feliratot varrták ki: *Pasztór Erzsébet 1912 M. Palatka Gyé.*

A 17. kép párnavég-hímzésén jellemzően mezősegi módon keverik a kétféle, a keresztöltéses és a vagdalásos hímzést. A fekete pamutallal hímzett mintarészek közé fehér vagdalásos felületek ékelődnek. Az előbbiekből a rézsútos vonalak keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzettek, a belőlük kinyúló apró kacsok Holbein-öltéssel készültek. A minta közepén lévő négyszögek lapos-öltésesek. A párnavég méretei és arányai a Mezőségen szokásosak: a hímzés hossza 59, szélessége 20 cm, a középcsík 13,5, a mesterke 3 cm széles. A mesterke keresztöltéses, s e vidéken igen gyakori minta. A középcsík mustrája evvel szemben első rápillantásra különösnek tetszik, mert a hálózat maga mértánias, viszont az ismétlődő díszítőelemek és elrendeződésük nem részarányos, holott országszerte szinte szabálynak mondható az, hogy a mértánias beosztás és az alap szálaihoz igazodó öltéstechnika együtt jár a részarányos mintázattal. A mezősegi hímzés e tekintetben, úgy látszik, kivételeket is ismer. Egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint Fejérd és Válaszút hímzésanyagában szintén szerepel az itt bemutatotthoz nagyon hasonló mintájú, s ugyanilyen kivitelű párnavég. — A behímzett felirat (*Horvát Sára 1913*) becses adalék e hímzésfajta divatjának időpontjára.

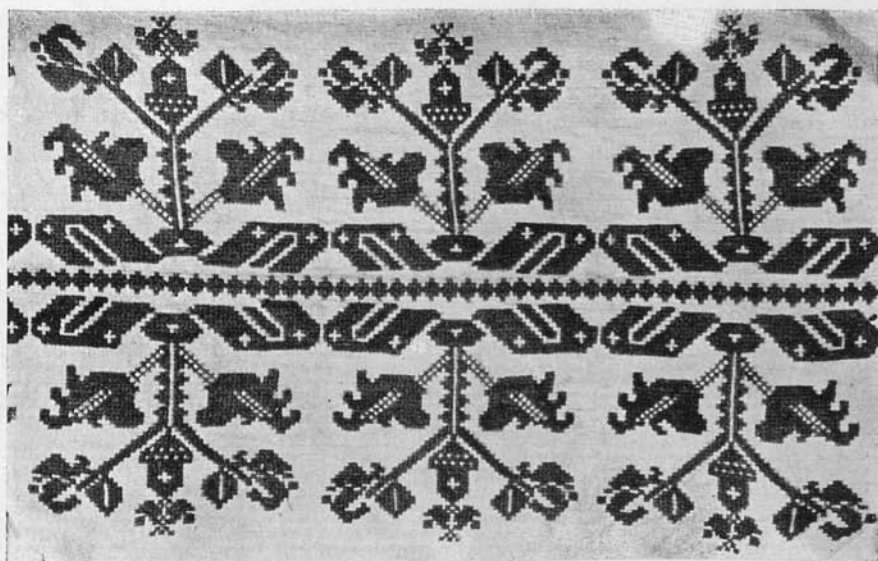
A palatkai szabadrajzú hímzések sorában a gyűjteményben egy kisebb terítő is szerepel (18. kép) (Mérete 75×46 cm). Mintájának különlegessége alig hasonlítható egyéb, tőlünk ismert mezősegi, vagy akár más területről való mintához, részleteiben azonban, s különösen egyes elemeinek kivitelezésében már jellemzően helyi vonásokat látunk. Méretei alapján sem helyezhető el ez a terítő a népi életben, s ezért is, meg mintázata miatt is feltételezzük, hogy a hímzőnek talán valamilyen templomi kendő szolgálhatott mintaképpül. Erre utal a terítő közepén lévő kerek díszítőelem. Az ebből kinövő, háromszirmú, oldalnézetben ábrázolt virágot gyakran látjuk azonban e vidék szabadrajzú hímzésein. Ennek kedveltségére mi sem jellemzőbb, mint hogy a terítő készítője — népien gyermekelgondolással — a szegély S-alakú díszítőelemek végződéseiből is ilyen virágokat növeszt ki. Ez az S-alakú díszítőelem egyébként — mint az már fennebb említettük — sokszor fordul elő erdélyi hímzéseken, de mindig csak az alap szálaihoz igazodó öltésmóddal készült mintákon, tehát keresztöltéses és

¹¹ L. ehhez az 1. rész. 17. kép.

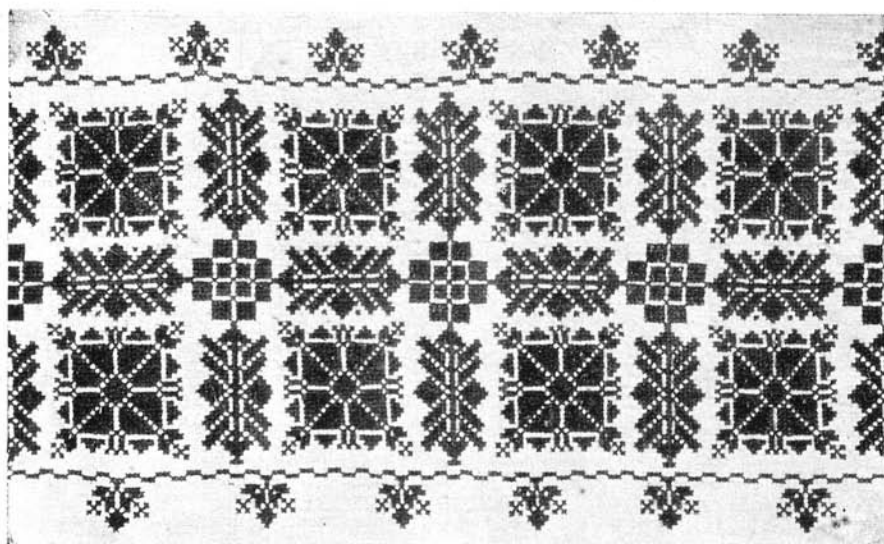
¹² Vö. a fennebb idézett Oszmán-török elemek stb. 113—116. ábrájával.

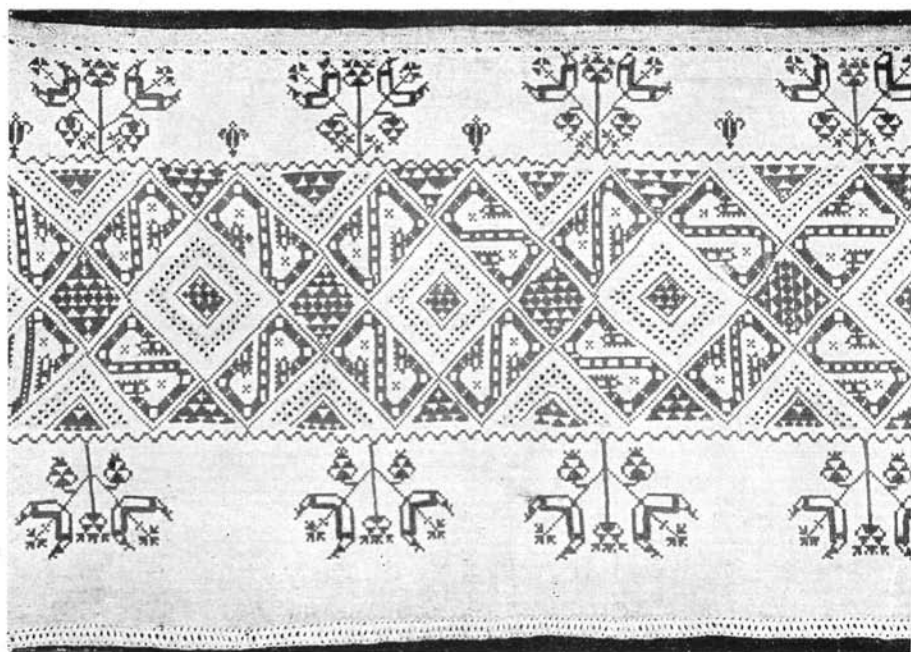
1. Derékaljvég hímzése (Vajdakamarás, K.) [134].

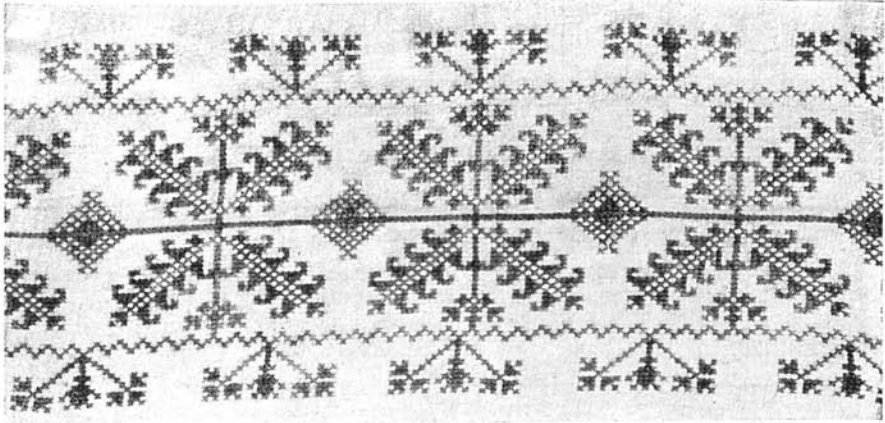
2. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [77].

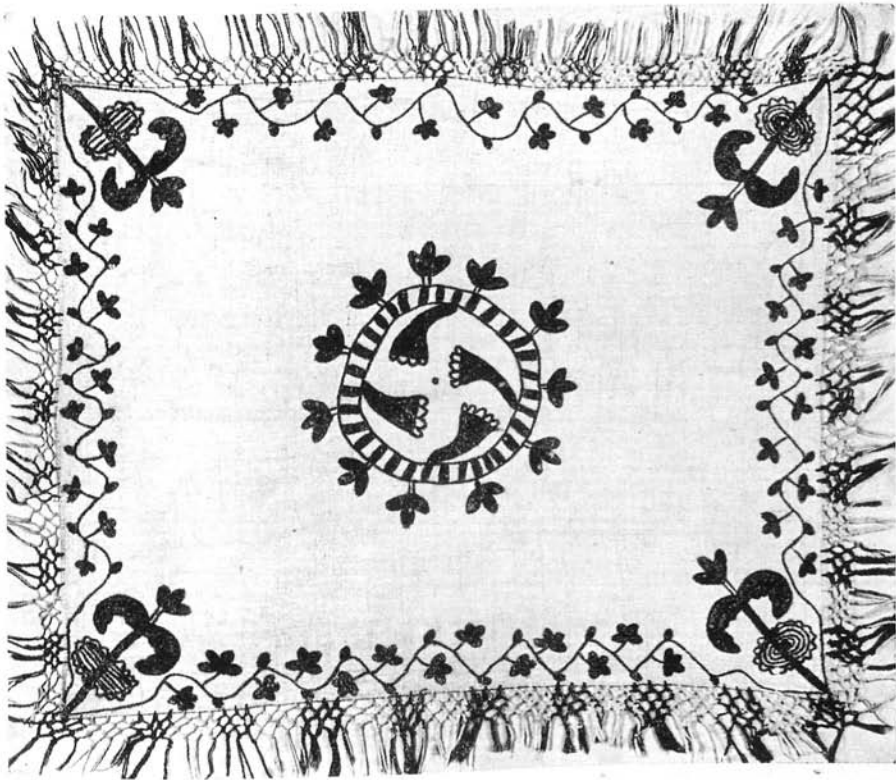
3. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [98].

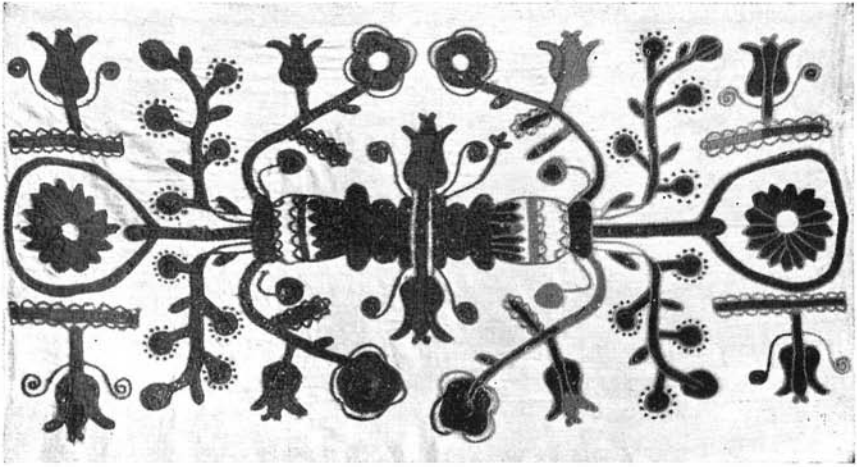
4. Lepedőszél hímzése (Vajdakamarás, K.) [121].

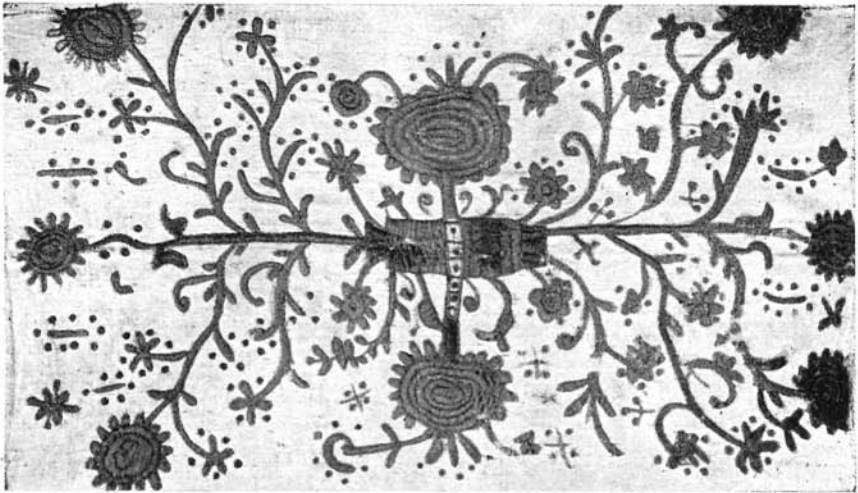
5. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [107].

6. Hímzett terítő (Vajdakamarás, K.) [64].

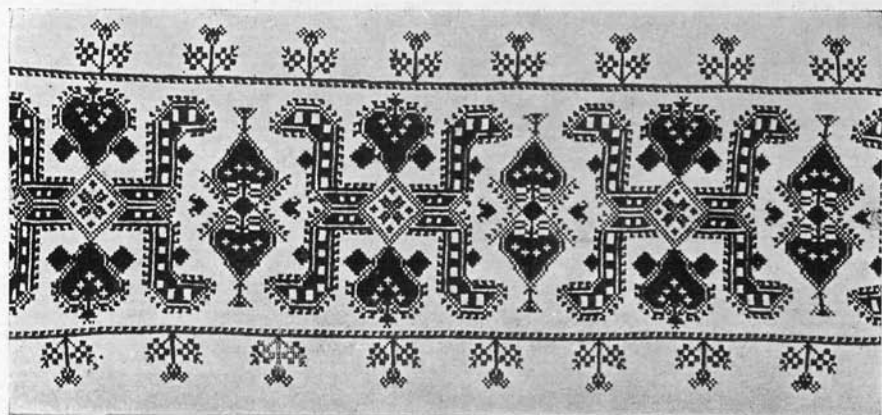
7. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [75].

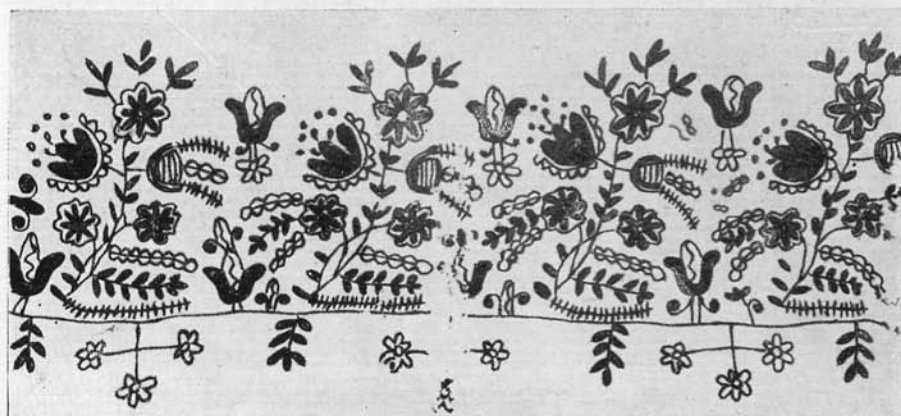
8. Párnavég-hímzés (Vajdakamarás, K.) [234].

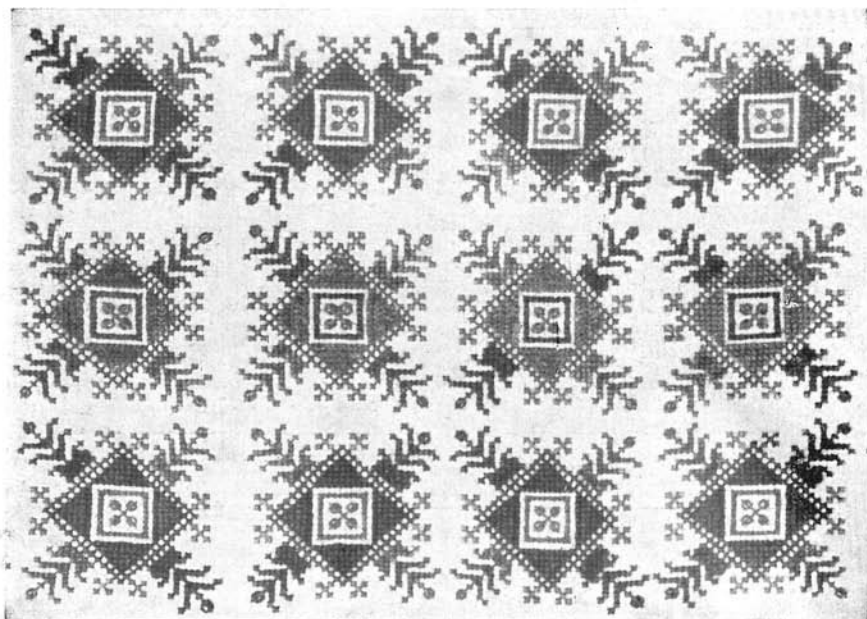
9. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [78].

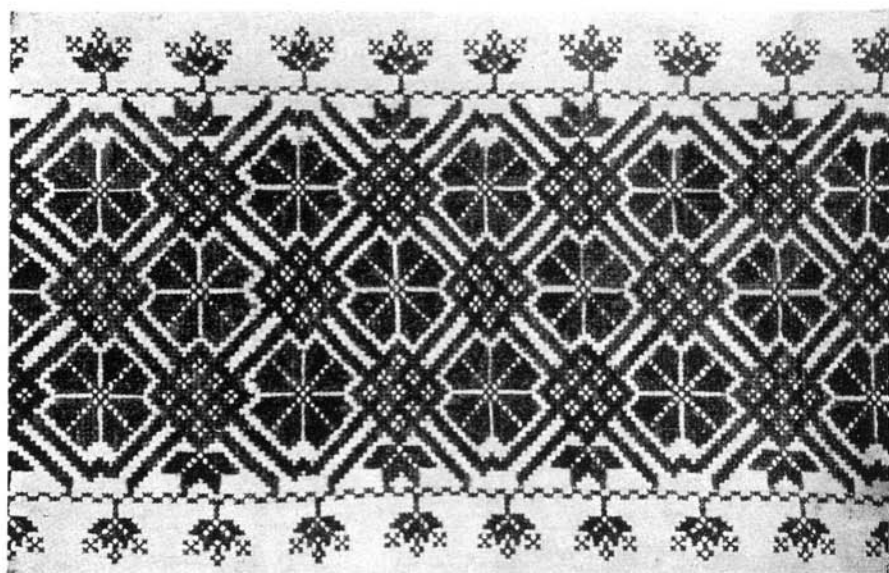
10. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [99].

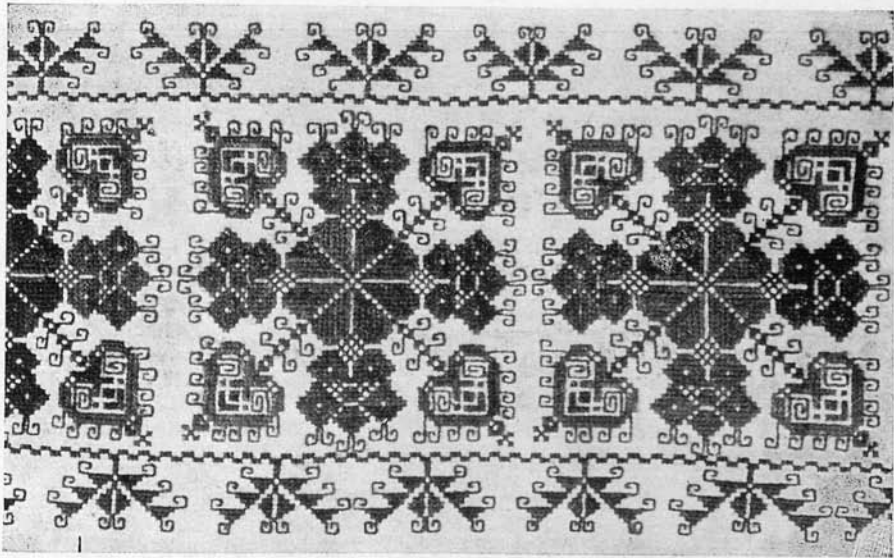
11. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [92].

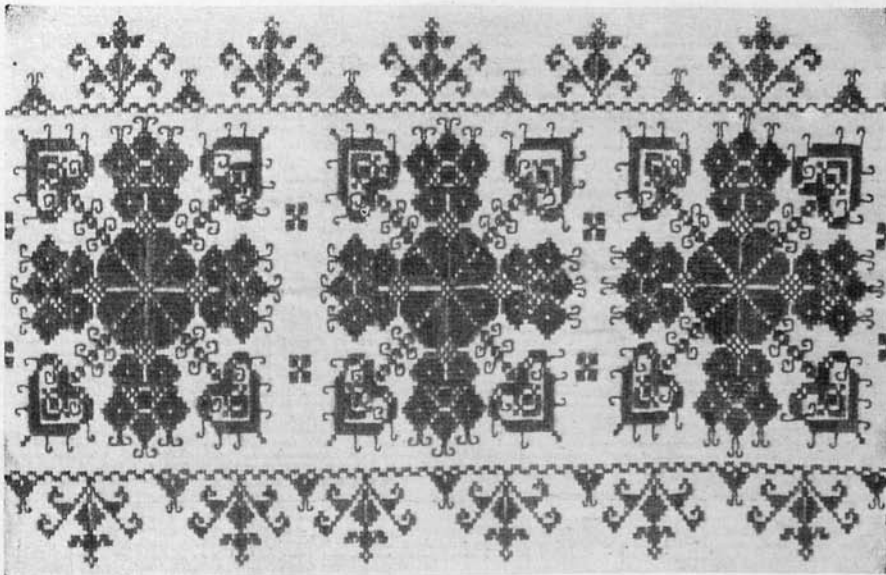
12. Párnavég-hímzés (Visa, K.) [217].

13. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [47].

14. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [31].

15. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [114].

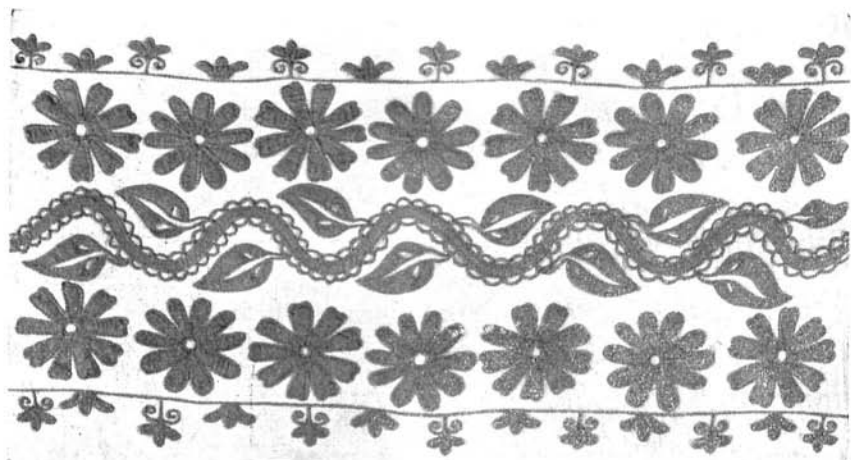

17. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [179].

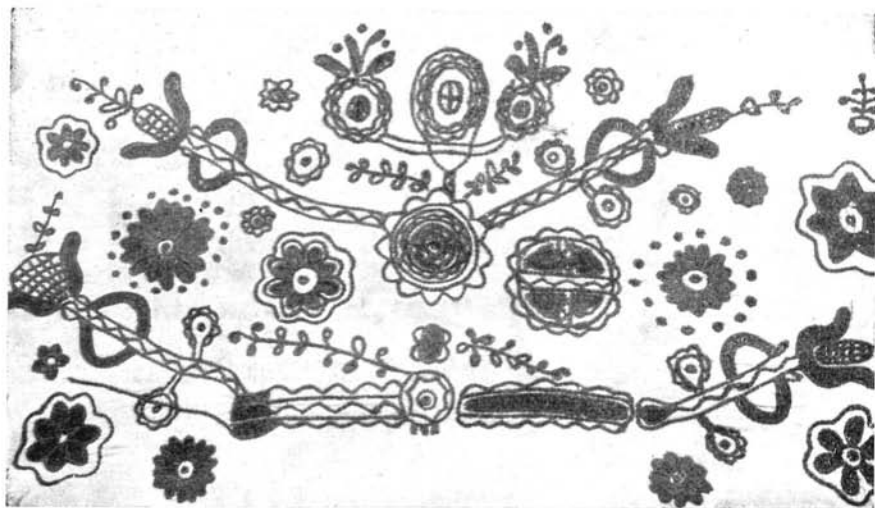
18. Hímzett terítő (Magyarpalatka, K.) [63].

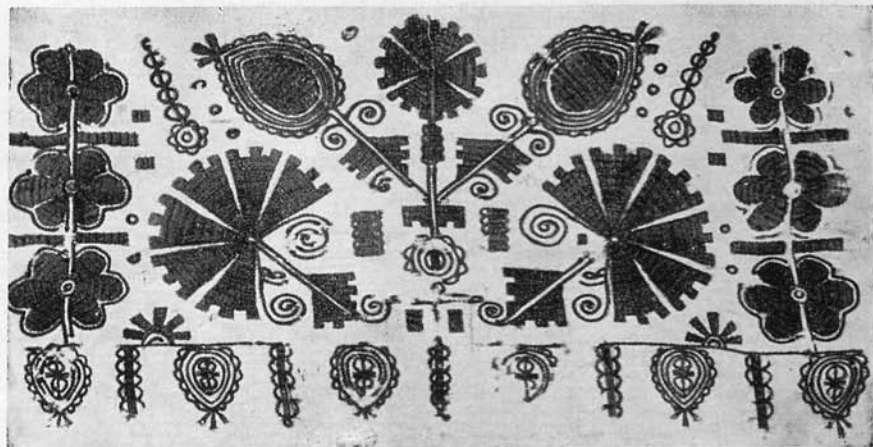
19. Párnavég-hímzés (Magyarpalátka, K.) [93].

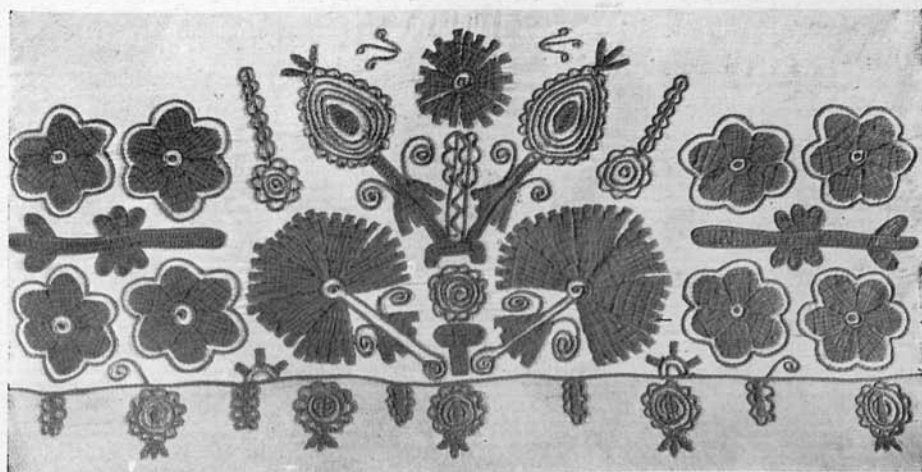
20. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [94].

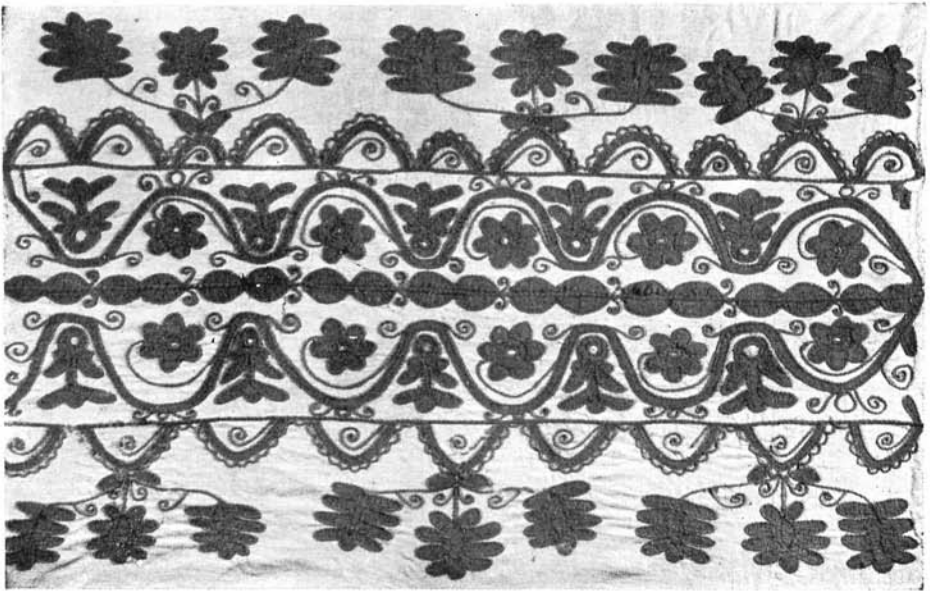
21. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [112].

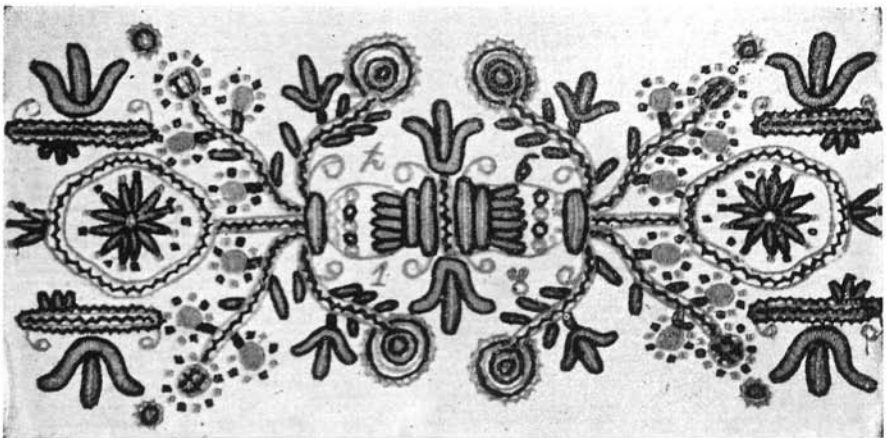
22. Párnavég-hímzés (Magyarpalatka, K.) [232].

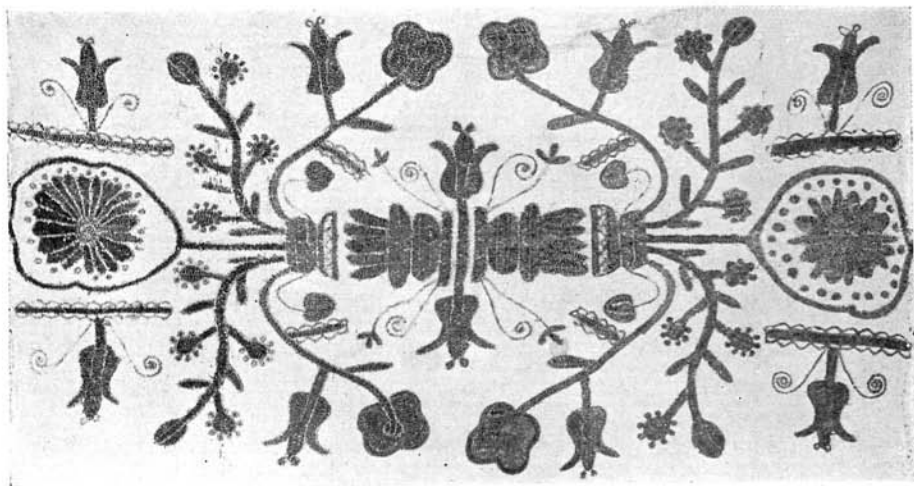
23. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [96].

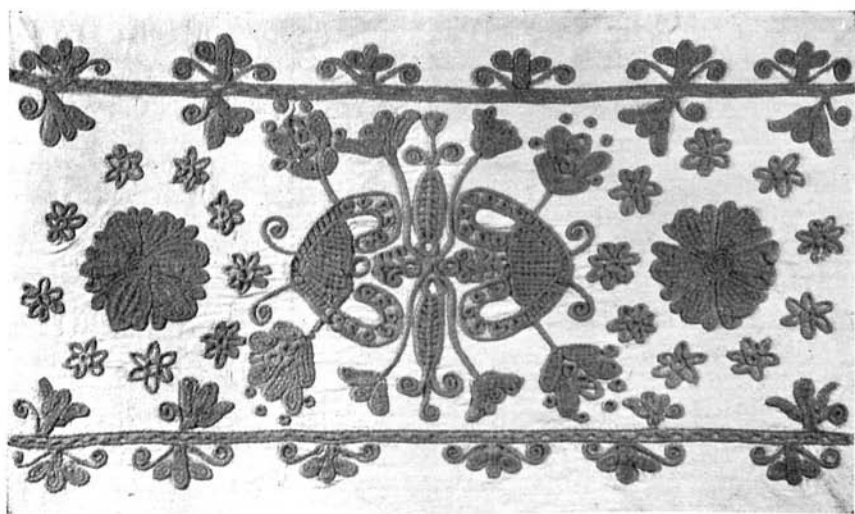
24. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [213].

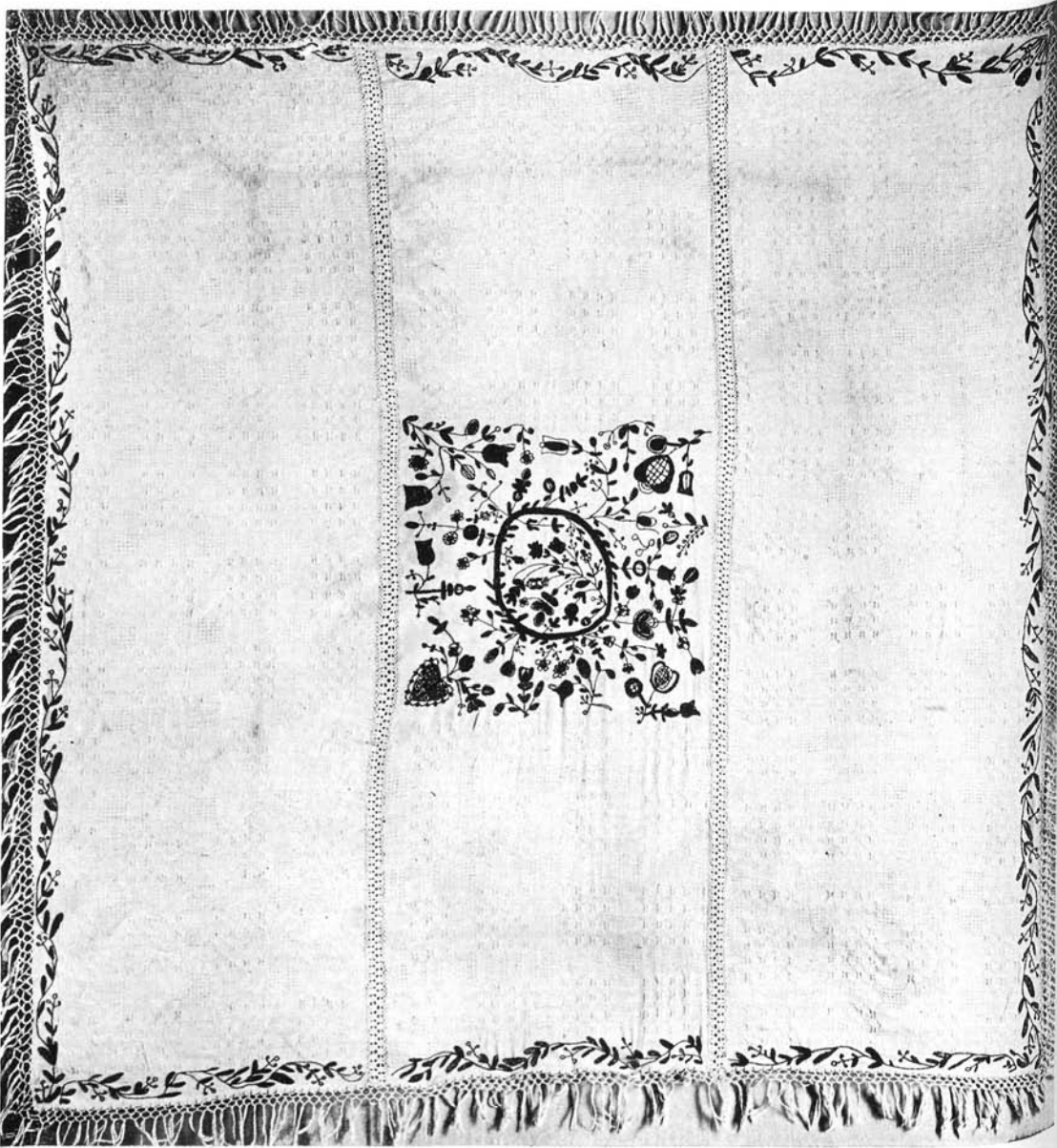
25. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [113].

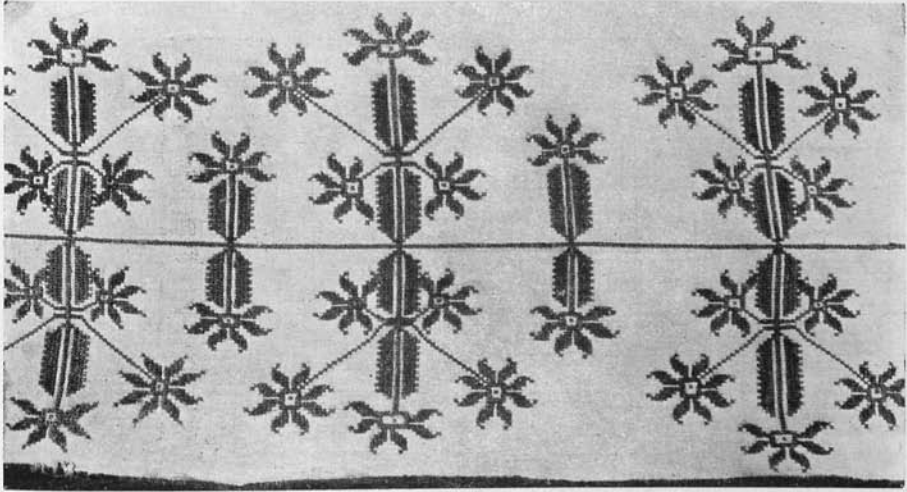
26. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [104].

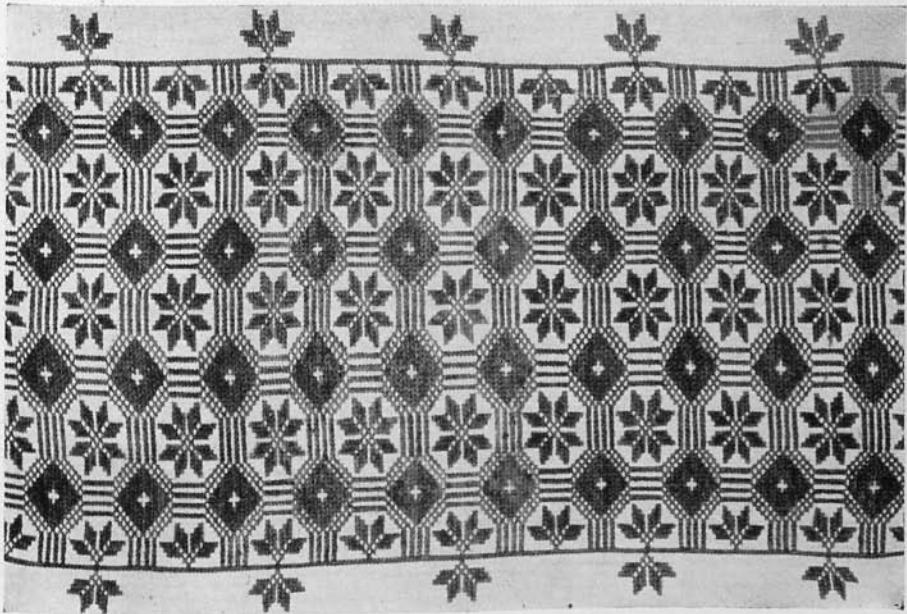
27. Párnavég-hímzés (Keszű, K.) [95].

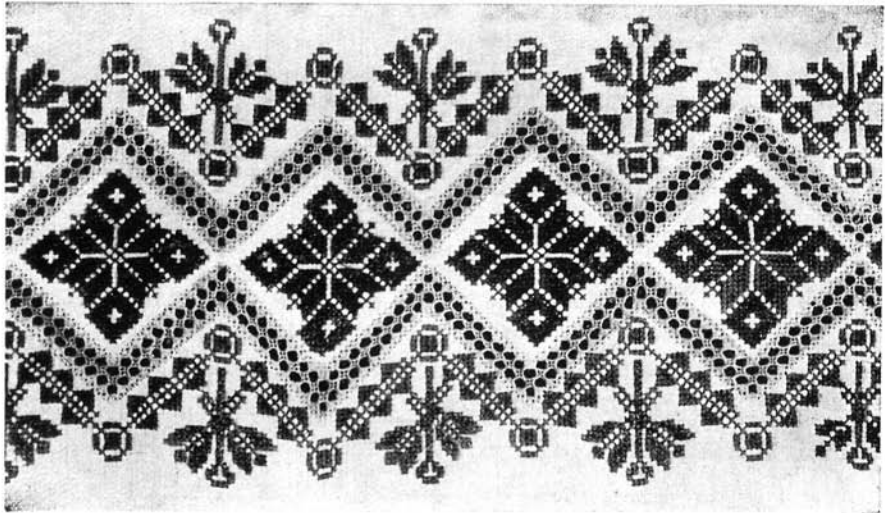
28. Hímzett abrosz (Keszű, K.) [116].

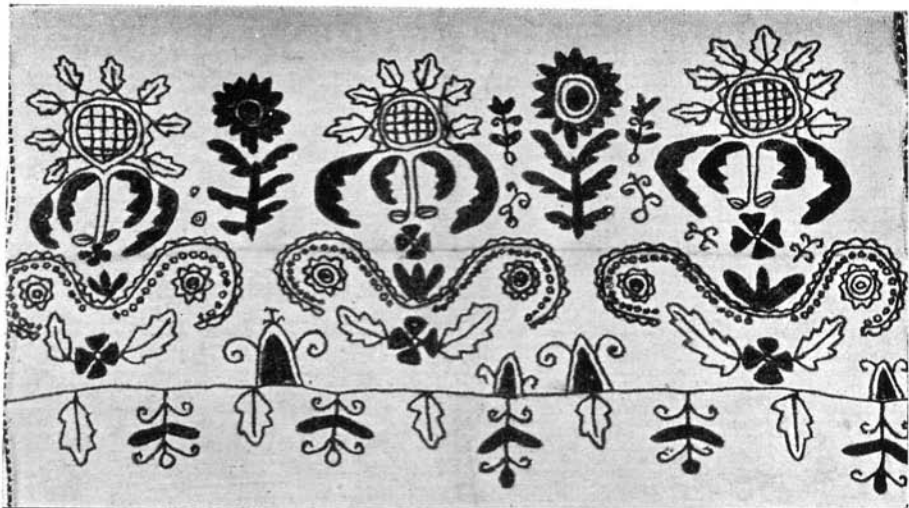
29. Hímzett lepedőszél (Mezőköbölkút, K.) [117].

30. Párnavég-hímzés (Aranykút, K.) [180].

31. Párnavég-hímzés (Pusztakamarás, K.) [79].

32. Párnavég-hímzés (Kolozsborsa, K.) [Sz. 21].

vagdalásos hímzéseken. Szabadrajzú munkákon való előfordulásáról eddig nem tudtunk. Az S-elemnek pontsorról való körülvarrása is helyi jellegű; más hímzésmintán is láttuk már e pontsoroknak ilyenszerű alkalmazását. A fekete hímzéssel betöltött felületek mezőségi öltésmóddal, a száruk, vonalak pedig láncöltéssel készültek. A terítő egyik keskeny oldalán ezt a belehímzett feliratot látjuk: *Tobiás Anniko*, a szembenlévőn pedig ezt: *1894 Április. 11 én.*

A 19. kép párnavég-mintája a szabadrajzú tervezés olyan esete, amelyhez hasonlóra alig van példánk. A hímzés mérete és arányai az itt szokásosak: hossza 59, szélessége 28 cm, a középinta szélességére ebből 22 cm jut, egy-egy mesterke-csikra pedig mindössze 2.5 cm. Olyan hímzés-mintát, amelynek középtengelye hullámvonalas szár, s belőle növényi díszítőelemek ágaznak ki, több példányban is ismerünk a Mezőségről. A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből kettőt közöltünk Vicéből.¹³ Ezekkel egybevetve a magyarpalatkai munkát, bizonyosra vehetjük, hogy e típusnak valamelyik korábbi példányán a virágok még szervesen hozzátartoztak a közepen végighúzó szárhoz, illetőleg abból nőttek ki. Itt már eltűntek az összekötő száruk, a virágok egészen függetlenekké váltak, elszakadtak a középtengelytől és önálló csíkba rendeződtek. Feltűnő a levelek természetszerű ki-képzése s evvel szemben a virágok erősen stilizált rajza. A minták szét-esésére s egy más esztétikai eszmény jegyében történő újjáalakulására (erre ez a munka is jó példa!) mint a mezőségi hímzés történetének érdekes mozzanatára a továbbiakban is lesz módunk rámutatni. A mintának helyi jellegűnek látszó sajátossága a szintén hullámvonalas középső tengely mentén kétoldalt végighúzó hullámsor és a mesterke-csik háromszirmú virága. A piros színű gyapjuval varrt hímzés öltésmódja: a körvonalak és a száruk láncöltésesek, az ilyen körvonalakkal körülzárt felületeket mezőségi öltéssel töltötték ki.

Hasonlóan újszerű minta létrehozására, egy állandó gyakorlatban megmerevedett minta újjáalakítására irányuló törekvést látunk a 20. kép készűi párnavég-hímzésén. Erdély csaknem minden jelentősebb hímzés-típusában előfordul ez a „nagykigyós“ mustra, legismertebbek kalotaszegi és torockai változatai. A készűi mintán ennek az úri eredetű mintának bizonyosfajta szétesését, vagy inkább két különböző, eredetileg össze nem tartozó mintának egymásbakapcsolását látjuk. A „nagykigyós“ fűzér középebe kissé indokolatlanul ékelődik a virágcserep, s épp ily szervesen kapcsolódik e fűzér két végéhez egy-egy virágág, s illeszkedik hozzá közepen a két bőszarura emlékeztető díszítőelem. Az egész minta — amint azt hasonló stílusú mezőségi hímzéseken már tapasztaltuk — meglehetősen vastkos, kevésbé tagolt, hiányoznak részletei. Inkább erőteljesnek, sőt monumentálisnak mondható a hímzés összhatása. A belehímzett évszám szerint a munka 1890-ben készült, piros pamutból és mezőségi öltéstechnikával; a száruk és körvonalak láncöltéssel varrottak. Arányai és méretei az e vidéken általánosak: hossza 55, szélessége 21 cm, ebből a középső csík szélességére 15, egy-egy mesterkére pedig 3 cm esik. Érdekes a mesterkét a

¹³ I. m. 48. és 49. ábra.

középmintától elválasztó tört hullámvonal, amelynek öbleibe az ehelyütt kedvelt virágokat egymással váltakoztatva helyezte a hímző.

A gyűjtemény Keszűből származó hímzései közül a 21. képen egy éppen a szétesés állapotában lévő, de még újjá nem alakult mintát mutatunk be. E minta őse, mintaképe, valamikori elődje minden bizonnyal egyetlen nagy virágbokor lehetett. Az egyes elemek azonban itt már csaknem elvesztették egymásközötti kapcsolatukat, a részek összefüggéstelenül lebegnek a térben. A részletek kivitelezése kapcsán mindinkább előtérbe nyomulnak a mezőségi jellegek: a szárat kétoldalt körülvevő hullámvonalról, a pontsorról körülvarrt virágról más hímzések leírásakor is megemlékeztünk. A hímzés mesterkenélikülisége (mérete 59×32 cm), sőt minden lezáró szegélyvonal hiánya következtében a hímző a szokásos területkorlátozó hagyományt is feledni látszik, úgy hogy a minta fenn és lenn túllépi a valamikori határokat. A vonalak, száruk láncöltésesek, a felületeket a szokásos mezőségi öltésmóddal töltötték ki.

Érdekes két hímzéspéldány a 22. képen látható magyarpalatkai és a vele csaknem azonos keszüi (23. kép). Az előbbinek hossza 61 cm, szélessége 27.5 cm; ebből az alsó szegélycsík 6 cm-nyi. A keszüi munkának méretei csaknem azonosak: hossza ennek is 61 cm, szélessége 27, az alsó csikra szélességének 5 cm-e esik. Jellemző, hogy a mesterke-csikból mindkét mintán, valamint két tőlünk ismert, alább tárgyalandó másik társán is már csupán az alsó maradt meg, s felső szélén a minta itt is túlnő a szokásos méreten. A palatkai hímzést, úgy látszik, házilag festett gyapjúfonállal varrták, mert mai fakult állapotában különös, lilába játszó, rozsdásvörös színű, a keszüi viszont piros pamuttal készült, ugyanúgy, mint említett két másik társa is (A palatkai hímzésen folytonossági hiányok láthatók; ezek a kézimunka molyette állapotából adódnak). Nyilvánvaló, hogy e hímzések középső nagy díszítménye eredetileg cserépből, vázából kinövő virágbokor volt. A cserép, vagy talapzat összezsugorodott, elrajzolódott, majd idők folyamán részekre bomlott ez is, a díszítmény más része is. A száruk szétszakadtak, s így a minta lassan széthullott. De még ilyen, elrajzolt állapotában sem nehéz felismernünk az Erdély más tájain úrihímzéseink nyomán kedvelté vált szegfűs, gránátalmás ötvirágú részarányos virágbokrot. Az emellé kétoldalt szélről odaillesztett virágok (a palatkain három egymásfeletti, a keszüin valami szárféle két oldala mentén lévő négy-négy virág) egyik sem tartozik szervesen a mintához, csupán a térkitöltés célját szolgálja. Lehetséges azonban az is, hogy ezen elemek valamelyike régebben szervesen hozzátartozott a virágbokorhoz s erről csak idővel vált le. Jellemzően mezőségi sajátosságai e mintáknak a hullámvonallal körülvarrt elemek. A száruk, vonalak láncöltésesek, a virágszirmokat — a torockai hímzéseken szokásos modorban — átvarrt hamis laposöltésekkel hímezték.¹⁴

A keszüi hímzéshez nagyon hasonló két példányát ismerjük még ennek a hímzémintának, egyiket a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (90.346. lt. sz.) Válaszútról és a budapesti Wolfner-gyűjteményből; ez utóbbinak közelebbi származáshelye ismeretlen. Mindkettőnek mintája is, elrendezése

¹⁴ L. ehhez a már idézett *Hímzőmesterség* I. kiadásának 55. l.

is csaknem azonos a 23. képen közölt munkáéval; ettől a kettő csak abban tér el, hogy mindeniken a minta felett láncöltéssel behímzett évszámot látunk. A múzeumi példányon ez a már erősen elstilizálódott, díszítményszerűen hímzett évszám 1801 vagy 1807, az említett magángyűjteményben lévő darabon már csak a két első számjegy olvasható ki teljes határozottsággal (18..). Ha hitelt adunk ezen évszámoknak, arra következtethetünk, hogy szabadrajzú hímzések a Mezőségen már korán ismeretesek voltak.

Szétesett és összeolvadt mintaelemeket látunk a 24. kép hímzésén. (A hímzés hossza 62, szélessége 37 cm, a belső mintacsík szélessége 16, a mesterkéé 9 cm). Nagyon hasonló a mintája a gyűjtemény egyik Búzá-ról származó hímzésének, amelyet később mutatunk be; ez azt bizonyítja, hogy e minta esetében nem egyedülálló, esetleges hímzészéletről van szó, hanem már a típus rangjára emelkedett, s nagyobb területen ismeretes változatról. E minta egyébként közeli rokona annak a két hímzésnek, amelyet Vicéből és Pujonból ismerünk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből¹⁵ s amely nem egyéb a Mezőségen kedvelt — csakis innét ismeretes — kettős-fűzéses hímzéminták széteső változatánál. Amint a kettős fűzér elválik, eltávolodik egymástól, megindul a középtengely kialakulásának folyamata, amely a keszüi és a búzai hímzéseken már befejeződött. A két tükrökészerű hullámvonal között, — a hímzést két egyenlő félre osztva — kerek, elstilizált virágokból adódó elemek sora látható. A két hullámvonalas fűzérből virágok, virágágak nőnek ki, amelyek, mint e munka egyéb részletei is, vastkosak, leegyszerűsödtek, jobbára nélkülözik a részleteket. Figyelemreméltó e hímzés különös mesterkéje. A búzai mintával egyező hullámvonal tetejébe itt még külön háromágú virágbokrokat illesztett a hímző. Ezeknek semmiféle kapcsolatuk sincsen magával a mesterkecsikkal vagy a közép-mintával, de kiképzésükben, megformálásukban ezek is mezősi jellegűek. A piros gyapjúval varrt hímzés öltése ugyanolyan, mint a 19. képen lévőé.

Mint bevezetőben mondtuk, igen tanulságos az egy községből származó s ugyanahhoz a típushoz tartozó mintaváltozatoknak egymással való összehasonlítása. Erre igen alkalmas az a három hímzés, amelyet a 25, 26 és 27. képen mutatunk be; mindhárom Keszűből származik. Valamennyi a már Fejédről korábban közölt¹⁶ s fennebb Vajdakamarásról bemutatott (7. és 8. kép) mintatípusba tartozik. A 25. kép mintájának szabályos rajza, különösen a két virágváza szépen kivehető alakja, továbbá a díszítmények összefüggése, szerves egymásbakapcsolódása arra enged következtetni, hogy ez a változat a mintának egyik korai állomása lehet azon az úton, amelyet a nép kezén megtett, s amelynek egyes szakaszait a már említett változatok jelzik. A minta közepébe hímzett 1897-es évszám értékes támpontul szolgál a folyamat időbeli elhelyezésére nézve. Valamennyi eddig ismert változat között ez az egyetlen évszámú példány. A mintacsík egyenletes és szabályos betöltése volt — szemmel láthatóan — a hímző legfőbb gondja, a díszítményrészletek vonalvezetését, a térkitöltő elemek helyét és csoportosítását is ez a törekvés szabta meg. A nagyobb virágok szélén látható hullámvonal s a kisebbek körüli pontsor már említett helyi sajátosságok.

¹⁵ L. id. m. 52. és 53. á.

¹⁶ L. az 1. rész 11. képét.

A minta különlegessége, hogy pirossal és zölddel hímzett oly módon, hogy a színek megoszlása többé-kevésbé egyezik a láncöltéses és margitöltéses technikák megoszlásával (A zöld hárással varrott elemek a lenyomat jóval halványabb részein nagyon jól megkülönböztethetők). — A mesterkenélküli hímzsminta hossza 58, szélessége 23 cm.

Ugyane mint a romlottabb, szétesőbb, elrajzoltabb változata látható a 26. képen. Itt már a részletek, a mintaelemek eltávolodnak egymástól; ezt legjobban a középső virágcserepeken figyelhetjük meg. A száruk, virágok megvaskosodnak, a részletek mindinkább elvesznek. Az említett hullámvonalas szegélyek, virágkörüli pöttyök itt sem hiányoznak. Piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal és láncöltéssel hímezték a 61×32.5 cm nagyságú mintát.

E minta változatai közül kétségtelenül legérdekesebb s véleményünk szerint a gyűjtemény egyik legbecsesebb darabja a 27. kép párnavég-hímzése. Ha nem ismernők a minta többi, már bemutatott változatát, nem is gondolhatnánk a mustra ilyenfajta kapcsolataira. A változat-anyag gazdagsága itt tehát nemcsak az eredetkérdésre vet világot, hanem az alakulásmenet állomásait is jelzi, s ily módon egy újfajta művészi elgondolás felismerését teszi lehetővé. Több példányon láthattuk az elemek teljes szétesését, alakváltozását, míg itt egy új minta születését figyelhetjük meg. A virágcserep helyébe itt egy szívalakú idom lép. Ezzel kapcsolatosan nem lesz érdektelen megjegyeznünk, hogy a virágcserepnek szívve alakulását az ország más hímzőterületein is észlelhattuk. A két vázát szétaszító középső mintaelem nem egyéb az előbbi példányokon látott tulipánok és járulékaik megnyúlásánál. A valamennyi változaton meglévő szélső nagy virág itt még jobban megnőtt, teljesen elszakadt a szártól, de alakja, szerkezete egyébként nem változott. A nagy virágot a többi változaton körülvevő pontsor minden eleme itt külön kis virággá változott. Az egykori mintából tehát tulajdonképpen alig maradt meg egyéb, mint a felteloszlás azonossága, a díszítmények közül pedig csak a szélső nagy virág. Különösen becses ez a hímzés azért, mert megmutatja, hogy a felsőbb társadalmi rétegektől átvett, akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha valóban alkotó művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, az előbbtől merőben különböző, új művészi törekvés jegyében új mintává, új díszítőelemekké fejlődnek: olyan mintákká és díszítményekké, amelyek sem a térelosztás ötletessége, sem az elemek tökéletes megformálása, sem a tervezés tökéletessége tekintetében nem maradnak el az ekkor már rég elfeledett úri mintakép mögött. Mindez a nép művészi hajlamának elevenen élő erejére rendkívül jellemző. Különös, hogy éppen ez a minden tekintetben új művészi törekvéseket sugárzó minta nyúl vissza régebbi hagyományokra, amelyeket pedig korábbi társai már elhagytak volt: feleleveníti a mesterkét. S a mesterkének ez a virágsora kivitelben is, stílusban is teljesen a középminthez igazodik, mindamelllett hogy a mezőségi mesterkéken szokásos virágbokrocskákat eleveníti fel. Ugyancsak más mezőségi hímzéseken láttuk, hogy — mint ezen a mintán — a mesterke virágai a középsők felé is növesztenek egy-egy hajtást ott, ahol azt a térkitöltés céljából a varró szükségesnek ítélte. Az egész hímzés piros gyapjúval, a körvonalak és a száruk láncöltéssel, a körvonalak közt lévő felületek

mezősségi öltésmóddal készült. Méretében és arányaiban ez a hímzésdarab is a mezősségi hagyományokhoz igazodik: hossza 58, szélessége 29 cm, a belső mintacsík 22, a mesterke pedig 3.5 cm széles.

A gyűjtemény készüi hímzéseinek sorát egy különleges hímzsmintájú abrosszal zárjuk le (28. kép). Csaknem négyszegletes, 146×142 cm. Három szél vászonból áll, e vászonrészeket fehér pamutból készült horgolással fogták össze, körül pedig csomózott rojttal szegélyezték az abroszt. A szél mentén végighúzódnó hímzett szegély édestestvéreit más mezősségi abrosszon is láthatjuk, ilyen van a Néprajzi Múzeum 96719. lelt. számú abrosszának is szélén,¹⁷ e gyűjteményben pedig egy nagydevecseri terítő szegélyén is, amelynek képét a szépenyerűszentmártoni hímzések ismertetése során mutatjuk majd be. Az abrossz közepe azonban annál inkább eltér minden e vidékről ismeretes, vagy akár máshonnan származó mintától. A 40×42 cm nagyságú szabálytalanul kitöltött négyzet magva egy köralakú fűzér, melyből kifelé és befelé minden rendszer nélkül levelek és virágágak nőnek ki. Hasonló — de mindig szabályos — leveles-virágos koszorúkat gyakran látunk református templomok XVII—XVIII. századi úrasztali terítőin. A készüi hímző ötletességét, sőt mondhatni merészségét dicséri, hogy ezt az indítékot a maga ízlése és elgondolása szerint szabadon továbbfejlesztve, egészen más jellegűvé változtatta. A karika közepét — ugyancsak szabálytalanul — egyetlen virágzó ággal töltötte ki. Nem kevésbé eredeti elgondolásra vall, s amellett a minta stílusbeli egységét kitűnően egészíti ki a hímzőnek az az eljárása, hogy a középminta mindenik sarkából más-más virágdíszítményt növesztett. Ha e díszítmények úri elődei, mintaképei külön-külön ismeretesek is, az elrendezés módjának egyéni sajátossága s a kivitelezés jellemzően helyi modora egészen megváltoztatták őket. Becses példa ez a hímzett abrossz arra, hogy az úri hagyaték a nép kezén merőben újjá, másfélév alakul, ha ötletes, egyéni tervező kezébe kerül, olyanba, aki egyben a helyi hagyományok őrzője, s így a maga egyéni művészi alakítókészségén túl hozzá hasonítja azt a helyi hímzésstílushoz. — Az abroszt piros pamuttal, a szárazakat mind száröltéssel, a körvonalak egy részét így és láncöltéssel hímezték.

Négy kolozsmegyei község: Mezőköbölkút, Aranykút, Pusztakamarás és Kolozsborsa a gyűjteményben egy-egy hímzéspéldánnyal van képviselve.

Mezőköbölkútról egy hímzett lepedőszél (29. kép) szerepel, melynek hossza 156, szélessége 32 cm. Lepedőszéleken nem ritka, hogy a mesterke teljesen elmarad, s ezt látjuk ezen a piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett mintán is. Ami lepedőszélen szokatlan, az a középtengelyes elrendezés; erre egyáltalán nem tudunk példát idézni. Eltér ez a minta az általános ismétlődő virágbokros díszítményű mintáktól abban, hogy a szárazak nagyon megvastagodtak és a levelek teljesen hiányoznak. Nyilván olyan alakulási folyamat eredménye ez, mint amelyenhez hasonló a szabadrajzú minták taglalásakor már több ízben tapasztaltunk. Fel-tűnő évvel szemben a virágszirmok finom hajlata, aprólékos, részletező és gondos megformálása.

Aranykútról is egy piros pamuttal keresztöltéssel (szálánvarrottal)

¹⁷ Bemutattuk i. h. 59. ábra.

hímzett, tisztára mértanias mintázatú kézimunkát ismerünk (30. kép). Méretei ennek is az e vidéken szokásosak: hossza 58, szélessége 22.5 cm, az utóbbiból a belső, a tulajdonképpeni minta szélessége 18.5 cm, a mesterkéé pedig kb. 1.5 cm. Hasonló hímzsminták a Székelyföldön szokásosak; az aranykúti munka ugyanolyan aprólékos, részletező, mondhatni csipkeszerűen finom, mint amazok. A mesterke mintája a középmintához igazodik, amennyiben díszítménye a közepén szereplő virágnak (csillagnak) fele, s ezt szabályszerűen minden második kockának megfelelő helyre, annak virágjával egy tengelybe helyezte el a hímző. Tehát mintázatban és elrendezésben egyaránt összhangban van a mesterke a középmintával, s beleolvadása nem okozna nagy nehézséget, vagy lényeges változtatást sem tenne szükségessé.

A P u s z t a k a m a r á sról való hímzsminta (31. kép) eddigi tapasztalataink szerint a Mezőségen igen általános és e területre sajátosan jellemző, a fentiekben már többször említett módon keresztöltéssel, illetőleg szálánvarrattal (piros pamuttal) és vagdalással készült. Mintázata is elég gyakorinak mondható e vidéken. Különlegessége, hogy mesterke nélküli (mérete 57×18 cm) vagy inkább, hogy a mesterke már teljesen beleolvadt a középmintába. Csupán egyes kiemelkedő részei emlékeztetnek valamikori különállásra. Mint az előbb tárgyalt aranykúti hímzésen, e minta egy korábbi változatán még bizonyára elválasztó-vonal ékelődött a középminta és mesterke ismétlődő virágbokrocskái közé. Ez utóbbiak alakja még így is tisztán kivehető.

Igen érdekes darab, bár művészi szempontból talán kifogásolható a K o l o z s b o r s á r ó l való hímzés (32. kép). E munka egykori mintaképe is egy ismétlődő virágbokros hímzescsik lehetett, amelyen, amint azt az imént leírt mezőköbökúti munkán láttuk, egy-egy különálló keskenyebb virág ékelődik a virágbokrok közé. A virágbokor függőleges irányban több részre hullott szét és e részek mindenike önálló, független elemmé kezd alakulni. Érdekes, hogy ugyane mintának hasonlóan széthullt változatát már ismerjük egy példányban, tehát itt sem véletlenről, esellegességről van szó, hanem egy általánosan használt típusról, illetőleg változatról. E borsai hímzés testvére a Néprajzi Múzeum gyűjteményében van (93.639 lt. sz.), de nyilván téves leltározás következtében ott Aranyosgyéresről vagy Székelykocsárdról származónak van feltüntetve.¹⁸ Minthogy a borsai hímzéssel való stílusbeli együvé tartozása kétségtelen, s mivel a minta széthullásának hasonló példáival e gyűjtemény darabjai között már többel is találkoztunk, bizonyos, hogy ez is a Mezőségről került a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe. Ezt a vélekedésünket a mindkét mintán látható sok kisebb részlet azonossága is megerősíti. A borsai mintán a középső virág még részletekben gazdag, formai kiképzése gondos, s ennyiben közelebb áll őséhez. Alsó szegélycsikja is sokban emlékeztet az ilyenféle úri munkákon használatos mesterke-szegélyekre. A térkitöltő, járulékos elemek szinte hozzákapcsolódni látszanak az eredeti minta egyes szétesett részeihez és lehetséges, hogy összeolvadásukból — valamely későbbi változaton — a további alakulás folyamán már új formák, új díszítmények adódnak, s

¹⁸ Közöltük i. h. 72. ábra.

ezeknek eredete éppen ennek a közbeeső állomásnak ismerete alapján lesz csak felderíthető. — A borsai hímzés piros pamuttal, mezőségi öltésmóddal és láncöltéssel készült.

Megjegyezzük, hogy egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint Kolozsborsán ma már nem is emlékeznek arra, hogy ilyen szabadrajzú minták valaha is készültek volna, evvel szemben keresztöltéses (szálánvarrott) hímzések elvéte ma is akadnak idősebb asszonyok ládáiban. Több példányban láttuk egyebek közt azt az e gyűjtemény itt ismertetendő anyagában egyáltalán nem szereplő — Erdélyszerte kedvelt „kakastaréjos“-nak nevezett mintát, melyet Fejérdén is, s a környék más falvaiban is ismertek.¹⁹

Palotay Gertrud

Szabó T. Attila

¹⁹ A Mezőség szőlődobokai részéből az EME. 1942. októberében rendezett dési vándorgyűlése alkalmából volt kiállítva két ilyen mintájú darab.